

ÕPPEMATERJAL

Ben Lewis

SÜSTEEM

Põnevusdraama

SISUKORD

LAVASTUSEST

Autorist 3

Kuuldemängudest 3

Mis on manipuleerimine? 3

Tööleht 1: Õpilasi ettevalmistavad küsimused 5

Tööleht 2: Tundetaip. Reklaamplakat 6

Tööleht 3: Tülid. Enese ja teise mõistmine 8

Tööleht 4: Kuidas suurendada meie kõigi turvalisust? Ettekanded. 9

Tööleht 5: Ajupesu ja valeinfo. Arutelu 10

Tööleht 6: Ohtlikud inimtüübid. Kuuldemäng / kirjand 11

LAVASTUSEST

Autorist

Ben Lewis kirjutab teatrile, televisioonile, filmile ja raadiole. Ta osales Channel 4 korraldatud stsenaaristikaprogrammis, arendades välja põhjendatult üleloomuliku saate nimega „The Sticks“ („Pulgad“). Praegu teeb ta koostööd Two Brothers and Eleven Film'iga ja kirjutab pilootosa USA produktsioonikompaniidele Red Hour ja eOne. Tema BBC Radio'le kirjutatud kuuldemäng-põnevussari „The System“ („Süsteem“) jõudis kiirelt kiitvate arvustusteni ja võitis Prix Europa parima seriaali ja BBC parima audiodraama auhinnad. Praegu on tal koostöös BBC-ga väljatöötamisel sama sarja televersioon. Lewis on auhinnatud teatrikompanii Inspector Sands'i asutajaliige ja kaaslooja töödele, mis on teinud hulganisti ringreise Ühendkuningriigis, sealhulgas Southbanki keskuses, Rahvusteatris, Traverse'is ja Lyric Hammersmithis. Muuhulgas ka riikides nagu USA, Korea, Hiina, Armeenia ja Venemaa. Viimati kohandas ta samale teatrikompaniile „Vihurimäe“ ja Perthi ning Dundee Rep teatritele „Don Quijote'i“.

Kuuldemängudest

Tänapäevastes kuuldemängudes on palju vähem teatraalsust kui päris teatris. Need on veidral moel reaalsusega rohkem seotud, kui lavadel avanevad visuaalsed ja värvilised maailmad. Pildi puudumine annab võimaluse kujutlusele, teravdab tähelepanu, toob esile silmale varjatud detailid. Ma olen oma elus kuulanud umbes poolt tuhandet kuuldemängu, sealt palju õppinud ja üpris mitmeid asju oma teatritegemistesse üle võtnud. Audiokunsti piiramatud võimalused tõstavad su maast lahti ja annavad tiivad. Ka tavateatris on seda lendamise tunnet väga vaja.

Ben Lewise kuuldemängu „Süsteem“ leidsin ma Prix Europa festivalilt Potsdamis. Oli aasta 2021, BBC oli esitanud festivalile seriaali esimese osa. Mulle meeldis teema, autori maailmavaate avarus, tema sõnade jõud ja täpsus. Küsisin esimese emotsiooni pealt ja tervet seriaali kuulamata luba seda tükki teatris teha ja Ben oli lahkesti nõus. Pärast võitis „Süsteem“ audiodraamade seriaalikategoorias peapreemia ja see lisas mu tehatahtmisele vaid õli tulle. (Raadioteatris lavastatud Martin Alguse „Lövi“ sai samal aastal Prix Europa eripreemia).

Kuuldemängudest kirjutab lavastaja Andres Noormets

Mis on manipuleerimine?

Ühiskond on meile õpetanud tahet kontrollida teiste inimeste arusaamu ja reaktsioone. Igaüks soovib jätta endast paremat muljet ja keegi ei taha teist oma muredega koormata. Isegi kui tunneme end halvasti, proovime siiski kinnitada, et kõik läheb hästi. See on indiviidi käitumise loomulik osa, n-ö inimese toimetulekustrateegia. Aga manipuleerimiseks saab kontrollimisvajadust lugeda ainuüksi siis, kui see muutub haiglaslikuks ja kahjustab ühe inimese või inimgrupi kasu nimel kõigi teiste füüsilist ja psühholoogilist heaolu. Manipuleerimise eesmärk on üks: panna inimene hülgama isiklikke põhimõtteid ja täitma manipuleerija soove või vajadusi. Kuigi sotsiaalmeedia ajastul on muutunud igasugusele sõnumile publiku leidmine lihtsamaks, on jäänud samaks põhimõte, mida eri maade kolonisaatorid on juba aastasadu kasutanud põlisrahvaste allutamiseks.

Kõigepealt konstrueeritakse manipuleerijast (olgu selleks siis terroristlik ühendus Islamiriik või miski muu) positiivne kuvand ning seejärel isoleeritakse manipuleeritav senituntust ehk oma ühiskonnast, perekonnast ja sõpradest. Eesmärk on muuta inimese positiivsed eeskujud võõraks ja kaugeks, et asendada need uue „meie-tunde” ning kombestikuga.

Igasugune manipuleerimine võib toimuda üksikisiku või grupi tasandil. See võib toimuda lühiaegselt või pika perioodi vältel ja võib olla kergemini märgatav (nagu palumine või lunimine) või peidetud (teise inimese nõrkuste ja hirmudega mängimine). Aga alati ilmestab seda manipuleerija vähene huvi teiste tunnete või mõtete vastu. Olgu selleks põhjuseks siis võimu- või kasuahnus või lihtsalt võimetus tulla toime oma tunnetega.

Tööleht 1: Õpilasi ettevalmistavad küsimused

1. Milliseid taskuhäälinguid (*podcaste*) oled Sina kuulanud? Kas nende saadete hulgas on olnud ka kuuldemänge? Milline roll on Sinu kujutlusvõimel lugedes raamatut või kuulates kuuldemängu?
2. Mida film või teatrilavastus Sinu kujutluspildile tavaliselt juurde lisavad või kuidas seda muudavad?
3. Milliseid emotsioone ja mõtteid nähtud etendus Sinus tekitas? Mida oli näitlejate mängus põnev jälgida? Milliseid kohti oli raske vaadata ja miks?
4. Milline oli Sinu arvates lavastuse sõnum? Kas ja kuidas aitab teater ühiskonna probleemidest rääkida?
5. Mida panid peale loo lavastuses veel tähele? Mis jäi meelde lava-, valgus- ja muusikalisest kujundusest?

Tööleht 2: Tundetaip. Reklaamplakat

Emotsionaalne intelligentsus ehk tundetaip on populaarteaduslikud terminid, mis hakkasid ringlema 20. sajandi keskpaigas. Need tähistavad inimese võimet tajuda, juhtida ja mõista enda emotsioone. Laias laastus võib selle mõiste sisu jagada viieks: enese mõistmine, enese käitumise juhtimine, motivatsioon, empaatia ja inimese sotsiaalsed oskused.

Lugege viieks ja moodustage grupid. Iga grupp saab ühe alloleva teema, et teha selle põhjal reklaamplakat riiklikule tundetaibu arenguprogrammile. Õpetaja jagab selleks suured valged lehed ja muud vajalikud töövahendid. Sh ajalehed / ajakirjad, millest oleks võimalik välja lõigata sõnu ja pilte.

Kujutage ette, et te olete Sotsiaalministeeriumi töörühm ning teile on antud ülesanne arendada inimeste oskusi teemadel:

1. Enese mõistmine: enesekindlus ja enesehinnang.
2. Enese käitumise juhtimine (eneseregulatsioon): kohusetundlikkus, usaldusväärsus, enesekontroll ja kohanemisevõime.
3. Motivatsioon: saavutusvajadus, pühendumine, algatusvõime ja optimism.
4. Empaatia: teiste tunnete mõistmine ja teiste aitamine.
5. Sotsiaalsed oskused: oskus teisi juhtida, töötada meeskonnana, teha ennast teistele selgeks ja tehtut kriitiliselt analüüsida.

Iga plakati keskele kirjutage etteantud teemal oma peamine reklaamlause. See on KAS-küsimus, millele „jah“ vastates oleks inimene motiveeritud võtma osa teie pakutavast arenguprogrammist: „Kas teil puudub oskus...? Kas teil on madal...? Kas te sooviksite arendada...? Kas olete ebakindel...?“

Ülejäänud plakat kujundage ajaleheväljalõigete ja joonistatud piltide ning märksõnadega, mis peamise reklaamlause mõju suurendaks. Kui plakati peamine KAS-küsimus keskendub puudustele, mida inimene ei oska, siis ülejäänud plakati eesmärk on näidata talle lahendusi – MIKS peab igapäevs enda emotsionaalseid oskusi (n-ö tundetaipu) arendama? Olge valmis plakateid teistele tutvustama ja üheskoos plakati sisu üle arutama. Selleks mõelge läbi ja vastake enne plakati tegemist küsimustele:

1. Mida antud tundetaibu teema ja selle alamõisted tähendavad? Mõelge näidetele.
2. Miks on iga inimese enda huvides, et ta enda emotsionaalseid oskusi arendaks?
3. Mis juhtub, kui inimesel puudub oskus või tahe tulla enda emotsioonidega toime?
4. Kuidas neid oskusi konkreetselt arendada? Kuidas saada üle enda hirmudest ja keskenduda enesearengule?

Näiteks avatus ja hinnanguvaba suhtlus erinevate inimestega aitab arendada empaatiat. Julgus ja positiivne suhtumine aitab leppida tehtud vigadega ja õppida nendest kiiremini. Valmisolek võtta vastutust ja astuda vajadusel teisi toetavasse rolli aitab arendada koostööd ja omavahelist suhtlust. Hea aja planeerimine tõstab inimese usaldusväärsus. Enda võrdlemine teistega teeb liiga enesekriitiliseks ega aita enda oskusi parandada. Positiivne mõtlemine suurendab enesekindlust...

Tööleht 3: Tülid. Enese ja teise mõistmine

Kindlasti oled Sinagi kellegagi tülitsetud või näinud teisi tülitsemas. Elus ikka juhtub, aga oluline on neist olukordadest õppida. Mõtle siinkohal ühele tülile. Seal on alati kaks osapoolt. Sina ja keegi teine. Proovi vaimusilmas see olukord taastekitada ja vastata küsimustele, kuidas Sina seda olukorda nägid ja kuidas tema võis seda tõlgendada. Samuti kujutle, kuidas antud tüli keegi kõrvaltvaataja võinuks mõista. Võrdle vastuseid.

	Sinu versioon	Tema versioon	Neutraalne kõrvaltvaataja
Millest tekkis tüli ja mis juhtus?			
Kes ütles mida?			
Kes tegi mida?			
Mida kumbki pool tundis?			

Kui oled tabeli täitnud, siis mõtle, kuidas asi lahenes.

	Minu jaoks	Tema jaoks
Lahendus		

Mõttele nüüd, kas lahendus rahuldab teid mõlemaid? Kas lahendus oli õiglane ja miks? Mida peaks tegema teisiti, et järgmine kord sellist tüli ära hoida? Võimalusel näita oma tabelit pinginaabrile või sõbrale ja küsi tema arvamust: kas ta näeb asju samamoodi või mis jäi Sul märkamata?

Tööleht 4: Kuidas suurendada meie kõigi turvalisust? Ettekanded

Politsei ja Piirivalveameti kodulehel on eraldi rubriik „ennetus“, kus on kirjas erinevad ühiskondlikud ohud (pettused, radikaliseerumine jms) ning õpetused, kuidas nendest hoiduda. Eesmärk on suurendada meie kõigi turvatunnet. Jaotu gruppidesse ja vali õpetaja juhendamisel rubriigist „ennetusalased materjalid“ teema, mis Sind ja Su kaaslasti enim huvitab. Tee antud teemal ettekanne, kuidas suurendada meie kõigi turvalisust? Jaotage omavahel ülesanded (kes teeb slaidiesitluse, kes otsib lisamaterjale, kes esineb jne) ja vajadusel otsige lisamaterjale või näitlikke lugusid usaldusväärsest ajakirjandusest (ERR, Postimees, Delfi, BBC jms).

Ettekandes ära unusta:

- sissejuhatust (teemapüstitus ja autorid),
- teema nime ja ülevaadet,
- miks on oluline sellest rääkida,
- mõned näited reaalsest elust,
- kuidas praegu selle teemaga tegeletakse,
- arengukohad ehk mida igaüks saab olukorra parandamiseks teha,
- kasutatud materjalid (internetiallikad, raamatud),
- lõpetus, tänusõnad.

Tööleht 5: Ajupesu ja valeinfo. Arutelu

Ajupesu on teadlik tegevus, mida võimupositsioonil olevad isikud teevad, et teisi vaimse või füüsilise surve kaudu endale sobivalt käituma panna. Selle vastu võitlemiseks on oluline mõista tänapäevaseid vahendeid valeinfo ja propaganda levitamisel.

Loe läbi Politsei ja Piirivalve ameti koostatud „[Infosõja ABC](#)“ ning arutage üheskoos klassis, mida saab igaüks enda ja oma lähedaste heaks teha, et ta poleks väärinfost mõjutatud. Proovige üheskoos vastata küsimusele, mis on parim viis ajupesu vastu võitlemiseks, muutumata sealjuures kõige suhtes paranoiliseks?

Tööleht 6: Ohtlikud inimtüübid. Kuuldemäng / kirjand

Endine FBI eriagent Joe Navarro on kirjeldanud oma raamatus „Ohtlikud inimtüübid“ (Varrak, 2016), kuidas ära tunda halbu inimesi ja end nende eest kaitsta.

Seal on viis ohtlikku inimtüüpi:

1. „Kogu maailm tiirleb ümber minu“: nartsissistik,
2. „Kinnitage turvavööd...“: emotsionaalselt ebastabiilne,
3. „Ära usalda kedagi ja sa ei saa kunagi haiget“: paranoiline,
4. „Mis on minu, see on minu – ja mis on sinu, see on ka minu“: kiskja,
5. „Üks on halb, kaks on lausa hull, kolm on surmav“: kombineeritud häirega tüübid.

Iga tüübi kirjelduse lõppu on toonud Navarro lühinimekirja ohumärkidest, kuidas selliseid inimesi ära tunda.

Jaotuge loosi tahtel kolme kuni viide gruppi, valige üks ohtlik inimtüüp ja tehke temast mobiiltelefoni diktofoniga põnev kuuldemäng teistele. Vajadusel laenutage lisainspiratsiooniks raamatukogust teos „Ohtlikud inimtüübid“ ja kuulake mõnda [raadioteatri](#) järjejuttu.

Koostöös õpetajaga arutage, kuidas võiks kuuldemängus välja tulla peamine sõnum: kes on ohtlikud inimesed ja kelle eest tasub hoiduda? Kuuldemäng võiks olla umbes 1-3 minutit pikk ja koosneda kahe või kolme tegelase dialoogist / monoloogist. Põnevuse suurendamiseks mõelge välja konkreetne situatsioon, kus tegelased kohtuvad ja kuidas ühe tegelase ebaloomulik käitumine paneb teise(d) haavatavasse positsiooni. Kui loo taust on olemas, mõelge välja peamised sündmused või pöörded tegevuses. Lõpuks leppige kokku, kes loeb teksti sisse ja pärast kokku löikab. Mõjuvuse suurendamiseks lindistage loodus- või linnahääli (tuulekohin, linnulaul, liiklusrüüra jms) ja lisage muusikat.

Need õpilased, kes ei soovi kuuldemängu teha, need kirjutavad ühe inimtüübi kohta lühikirjandi. Lähtudes kirjandustunnis õpitud põhimõtetest: sissejuhatuses sõnasta peaküsimus, sisus kirjuta kolmel-neljal argumendil põhinev teemaarendus ja lõpeta kirjand üldistava kokkuvõttega. Kõige lõpus pealkirjasta oma kirjand.